

„THEOLOGIA ANCILLA ECCLESIAE” — TEOLOGIJA SLUŽBENICA CRKVE

UZ »PRVI INTERNACIONALNI KONGRES O TEOLOGIJI II VATI-
KANSKOG KONCILIA«

Dr Bonaventura DUDA

Od 26. IX do 1. X o. g. održan je u Rimu Prvi internacionalni kongres o teologiji II vatikanskog koncila. Pod mnogim je vidovima Kongres bio novost: ostvaren je suradnjom svih rimskih papinskih sveučilišta, ateneja i instituta; htio je okupiti najšire predstavništvo različitih područja u kojima živi Crkva suočujući se s problemima, strujanjima, napretkom svoje sredine; pogodovao je susretu i dijalogu ne samo pojedinih teologa nego i različitih teoloških škola i smjerova, itd. Smatramo vrijednim da prenesemo i k nama neka temeljna iskustva ovog Kongresa koji, iako nije u svemu jednako uspio, sam po sebi — čini nam se — znači uspjeh.

I. TEOLOGIJA NA KONGRESU

»Iskustvo koje treba ponoviti«

P. Congar je i opet sretno formulirao temeljni uspjeh Kongresa kad je pišući svoj stručni sud u *Informations catholiques internationales* od 15. X o. g. u sam svoj naslov stavio: »Une expérience à renouveler — Iskustvo koje treba ponoviti«. Koje to? Nadasve — *iskustvo prisutnosti*: »Jedan od osobitih dobročinstava prošlog Koncila — piše Congar — bio je sam 'koncilski fakat': susret, sloboda i izmjena mišljenja, traženje konvergentnih rješenja. Tako je bilo i na Kongresu. Teolozi su se već i otprije, ali samo iz čitanja poznavali. Međutim, ništa ne može zamijeniti izravan dodir, iskustvo prisutnosti, poznanstvo s čovjekom koji stoji iza svog djela. Onaj koji je jednom imao iskustvo snažne krcatosti misli i uvjerenja koje zrači iz jednog K. Rahnera ili iskustvo one lojalnosti i raspoloženja da ozbiljno shvati svoga sugovornika, što je tako evidentno kod jednoga P. J. Courtney Murray — taj ih nikada neće moći svrstati u neke teologe-avanturiste.«

Cilj je Kongresa bio dovoljno istaknut u samom programatskom proglasu: predmet mu je bio *teologija II vatikanskog koncila*. Osjetila se naime potreba — a znamo da je i u začetku Kongresa i u njegovu ostvarenju kao najbliži poticatelj sudjelovao i sam Sv. Otac — *da se katolički teolozi u zajedničkom skupu suoče sa zadaćama koje im nameće Koncil*. Koncil se zabavio nekim sasvim novim problemima; donio na mnogim područjima nova rješenja; a na nekim je k rješenjima samo usmjerio, kako dovoljno govore sekretarijati osnovani na najširim osnovama; zahvatio je — ne samo izravno nego još više neizravno, samom svojom metodom — u samu narav teologije, barem one dosadašnje, školske, itd.

Teologiji je ostavljen posao: a) da asimilira učiteljske dokumente Koncila; b) da ih ugradi u zdravu liniju tradicionalne nauke Crkve tako da dođe do izražaja u isto vrijeme organska homogenost i progres katoličke nauke; c) da teologija — obogaćena Koncilom i usmjerena k novim rješenjima — dorađuje problematiku na Koncilu načetu; d) da — ponizno doduše ali odgovorno i smjelo — poučena Koncilom sve pažljivije uočuje nove probleme čovjeka pojedinca i ljudske zajednice i u svjetlu Objave, pod vodstvom Učiteljstva Crkve, traži nova, bolja, obrazloženija rješenja.

U tom smislu bio je magistralan *govor otvorenja* koji je održao proprefekt Kongregacije za sjemeništa i univerze *mons. Garrone*. Drugi vatikanski koncil — rekao je on — ostavio je Crkvi u baštinu 16 učiteljskih dokumenata koji pod mnogim vidovima traže daljnje proučavanje teoloških stručnjaka. U malo vremena obavljen je velik posao; božanska je Providnost stvari na Koncilu vodila tako da je konačno *iz nevjerojatne različitosti ostvareno jedinstvo*. No, da Crkva dođe u potpuni posjed tog dara Božjega, koncilskoga blaga, potreban je *velik i dug posao asimilacije*. U tom poslu treba da surađuju osobito teolozi: komentarima koncilskih dokumenata, sistematskim znanstvenim obradivanjem, produbljivanjem itd. Teolozi treba da taj posao smatraju bitnim i urgentnim. Sama činjenica da je to Crkvi potrebno treba pobuditi i ubrzati njihovo velikodušno zalaganje.

Teološka asimilacija Koncila to je potrebnija što ih ima u Crkvi koji misle da se u ime Koncila sve može staviti u pitanje, ili prebrzo — na temelju djelomičnih uvida — i nepromišljeno stvaraju zaključke i poduzimaju preinake u samoj praksi itd. Za Crkvu bi bilo loše: a) ako Koncil tumače nepozvani; b) ako bi se teologija tako odvijala kao da Koncila nije bilo. Zato je *urgentna suradnja teologa s biskupima* — koja je toliko dobra proizvela na samom Koncilu — i to u više pravaca: da se odredi i osvijetli prava teološka metoda; koji su to »loci theologici«, izvori na koje treba da se upire teološko mišljenje; da se znanstveno utvrdi koje su, unutar mnogih stvari koje je dotaknuo Koncil, stavljene izvan diskusije; koje su to i u kojem ih smislu valja razumjeti a koje preostaju da se utvrde i u svjetlu Koncila dorade. Trebat će razraditi problematiku koju Crkvi dostavlja njezina suvremenost;

izvršiti raspodjelu rada, da teolozi različitih škola i različitih područja na posebnim kongresima po strukama dublje proučavaju pojedina pitanja *kako bi što prije došlo do što sretnije sinteze katoličke nauke.*

Organizacija Kongresa

Osjećalo se da je ovaj *Kongres htio sam Sv. Otac*; on je, koliko se znade, zahvatio da se omogući što šira prisutnost i što otvoreniji dijalog kao i to da se katolička teologija usredotoči na nove zadaće koje joj postavlja Koncil i postkoncilska obnova Crkve. Papa je, na neki način, aktivno htio biti prisutan na Kongresu: na početku mu je uputio veliko magistralno pismo, a zaključio ga je vrlo zapaženim nagovorom. Jedan i drugi dokumenat, jasnije nego ikoji dosadašnji, objašnjava *položaj i zadaću teologije u tijelu Crkve.*

Organizacija Kongresa, rekospo, povjerena je bila rektorima rimskih papinskih sveučilišta, ateneja, instituta: Gregoriani, Lateranumu, Urbanianumu (Propaganda), Angelicum, Antonianumu, Alphonsianumu, Selasianumu, Institutum biblicum, Institutum Orientale i dr; Papinskoj akademiji sv. Tome, Papinskoj internacionalnoj marijanskoj akademiji (kojoj predsjedava dr Karlo Balić OFM) i dr. Činjenica je značajna, postkoncilska. Zna se da je po prvi puta ostvarena takva i tolika suradnja koja je perspektivna i smjerodavna. Papa je to istaknuo u oba svoja dokumenta. P. E. Dhanis SJ, rektor Gregoriane i efektivni predsjednik Kongresa, upozorio je na to u govoru otvorenja.

Tajnik radnog predsjedništva svih rimskih rektora bio je Hrvat dr Pavao Melada OFM, inače tajnik Papinske internacionalne marijanske akademije. On je izdržao glavni teret priprave i izvršne organizacije Kongresa. Bio je zamoljen za tu službu jer je, radeći s o. Balićem, stekao velika iskustva i renome organizirajući ranije četiri velika mariološka kongresa: u Rimu 1950. i 1954, u Lurdu 1958, u S. Domingu 1965.

Sjednice su imale biti u Vatikanu, u palači Apostolske kancelarije, koja je imala za to vrlo podesne prostorije. No, u posljednjem tjednu je bilo jasno da će učešće daleko premašiti očekivani broj. Tako se sjedište kongresa moralo preseliti u veću palaču »Domus pacis«: velika dvorana je mogla primiti svih 1.200 učesnika, samo je bilo dosta teškoća s pomoćnim aulama. K tome, sjedište Kongresa bilo je dosta daleko od centra grada; time se gubilo dosta vremena na dolazak i odlazak, i po 3 sata na dan. To je jedno od loših iskustava ovog Kongresa koje je omelo još plodniji i srdačniji susret teologa.

Kad smo već dotakli neke manje uspjelosti Kongresa, treba zapažiti: prisustvo, iako je bilo neočekivano brojno, bijaše uglavnom »zapadno«, zapravo evropsko, sa — unutar toga — znatnom talijanskom većinom. Osjećala se mala prisutnost Amerike, a gotovo odsutnost mladih crkava Azije i Afrike, koje bi ubuduće trebale biti prisutne ne toliko brojem i bojom kože koliko prilogom misli. Dakako, nije se čuo ni glas »istočne« teologije, barem katoličke, koja je toliko bila obogatila misao ovog koncila.

Učešće teologa iz ostalih kršć. zajednica nije bilo ni predviđeno jer je Kongres ovaj puta htio uspostaviti istom unutarnji susret. Nepredviđeno je ipak drugi ili treći dan posjetio Kongres srdačno aplaudiran, najpoznatiji suvremeni protestantski teolog Karl Barth, koji je tih dana bio primljen u audijenciju kod Sv. Oca. Stalno je učestvovao, i u diskusijama, teolog zajednice iz Taizea Max Thurian. Na Kongresu se pojavio i ovaj ili onaj teolog laik, skromno se umiješala i koja gospođa ili gospođica teolog. Vjerujem da su imali dosta »askeze« da svladaju osjećaj, ne doduše malovrijednosti ali svakako manjine.

Još dva manjka: s jedne strane preširoka tematika, koja je uz to uspjela zahvatiti samo deset velikih tema Koncila; s druge strane, premalo prilike za diskusiju, za dijalog. Na to su utjecale i vanjske činjenice: kongresna »aula magna« bila je udaljena od centra grada a same dvorane dosta razdaljene jedna od druge, pa se dosta vremena gubilo na svladavanje prostora. K tome, malo je koji predavač — slučaj je uvijek bio pozdravljen kao izvanrednost — poštivao propisan maksimum vremena: više su cijenili da do kraja doreknu misao nego da dadu slušateljstvu da progovori. Uostalom, u dijalogu smo na svim područjima, pa i u teologiji, samo početnici, da ne kažem analfabete. U tom pravcu treba još mnogo kritike i autokritike, a i stanovite askeze. Dijalog je naime stvar kvalificirane ljubavi i sporazumijevanja među ljudima.

Rad Kongresa se odvijao vrlo dobro, iako — zatrpano. Može se istaknuti zapažena »assiduitas«, upornost kojom su učesnici nastojali ostvariti što solidarniju prisutnost i suradnju na svim sjednicama. To je očit dokaz interesa i svijesti. U velikoj auli održano je 15 konferencija po 30 minuta koje su redovito otvarale rad po sekcijama. U ostalim dvoranama održano je 56 saopćenja po 15 minuta.

Naše učešće je bilo peto šesto po redu. Iza Italije, Španije, USA, Njemačke, Francuske, Jugoslavija je na Kongresu — zajedno s našim »Rimljanima« — imala do tridesetak teologa. Sa zagrebačkog fakulteta bijahu prisutni: dekan dr J. Kuničić, prodekan dr J. Oberški, zatim dr T. J. Sagi-Bunić, dr J. Turčinović, dr B. Duda; s ljubljanskog: prodekan dr V. Fajdiga, dr J. Aleksić, dr R. Tominec, dr Š. Steiner, dr F. Perko; iz ostalih teologija: dr I. Kopic iz Đakova; rektor dr M. Valković i profesor dr A. Kresina iz Rijeke; dr Karadjole i lic. J. Kolanović iz Zadra; dr D. Budrović i dr Dedić iz Dubrovnika; dr V. Jeličić iz Sarajeva; dr Č. Markoč, dr M. Šetka i lic. F. Carev iz Makarske; dr R. Brajčić SJ iz Zagreba; od naših teologa u Rimu učestvovali: rektor Zavoda sv. Jeronima u Rimu dr Đ. Kokša i duhovnik dr V. Merćep; dr K. Balić, predsjednik Pap. internac. marijanske akademije i profesor na Antonianumu i Lateranumu; dr P. Melada, tajnik iste akademije i tajnik Kongresa; dr M. Brlek, profesor na Antonianumu; dr H. Borak, profesor na Lateranumu; Slovenac dr J. Vodopivec, profesor na Propagandi i dr. *Aktivno su sudjelovali*: dr K. Balić s predavanjem o pojmu duhovnog materinstva Marijina; dr J. Vodopivec sa saopćenjem o obnovi i molitvi kao duši ekumenskoga gibanja; dr B. Duda sa saopćenjem o

trinitarnim vidicima Kristove prisutnosti na bogoštovnom sastanku zajednice.

Deset velikih tema Kongresa

Kongres, dakako, nije htio a nije ni mogao iscrpiti sve tematike Koncila. Predviđaju se, rekosmo, susljedni kongresi po teološkim specijalnostima, sa suženim učesništvom i suženom ali razrađenijom problematikom. Ovaj je Kongres, po mojoj ocjeni, imao zadaću da teologe »en bloc« suoči sa zadaćama da svu baštinu Koncila koherentno ugrade u tijelo cjelokupne katoličke nauke, ali tako da dosadašnja teologija — sit venia verbo — ne pojede Koncila. već da je Koncil obogati, preobrazi, poživotvori, pouspješi. Autentična se teologija, naime, homogeno razvija, ali je i progresivna. I nije sasvim sigurno da će se taj uzajamni proces asimilacije Koncila i preobraženje teologije odvijati u svim granama i u svim zemljama u jednakoj ravnoteži. I dalje će naime djelovati onaj, loše okršteni, konzervativizam i progresizam. Koncil je međutim težio ka konvergentnim rješenjima koja, uzajamno bogateći oboja strujanja, poslužiše pravom napretku u istini i ljubavi.

Deset velikih tema Koncila susljedno se na Kongresu odvijalo uklapajući se jedna u drugu: 1) Misterij Crkve — 2) Kolegijalnost biskupskog tijela i podrijetlo biskupske službe — 3) Bl. Djevica Marija u Misteriju Crkve — 4) Kristova prisutnost u liturgijskoj zajednici — 5) Povijest spasenja kao teološki pojam — 6) Crkvi bitna misijska zadaća i Odnos Crkve prema nekršćanskim zajednicama — 7) Misterij Pisma i Predaje — 8) Vjerska sloboda — 9) Teološki temelj dijaloga Crkve i svijeta — 10) Ekumenizam.

Sasvim je nemoguće da ma i letimično prikažemo o čemu je sve bilo govora u predavanjima, saopćenjima, diskusijama. P. Concetti je svaki dan nakrcao guste stranice *L'Osservatore Romano* najkraćim izvještajima. H. Holstein u *Etude* (novembar 1966, str. 588—589) smatra da su se probila *tri temeljna pitanja*. Prvo, *kako dogmatski formulirati Objavu koja nam je dana u povijesti i kroz povijest i koja nije samo neka nauka nego i počelo života?* Objava je naime, kako naglašeno uči Konstitucija »Božju riječ«, sam Isus Krist; zato prihvaćanje Objave traži voljni pristanak vjere i život po vjeri koju »Duh ne prestaje usavršavati svojim darovima«. Stoga, prvotno pitanje nije toliko o objektivnoj vrijednosti dogmatskih definicija nego, kako ih integrirati u kršćanski život, u život Crkve koja raste u povijesti. U tom smislu su bile mjerodavne konferencije Alszeghyja i Dejaifvea i Ratzingera. »Izraditi teologiju povijesti spasenja — veli Holstein — ne znači ponavljati formule, nego dati cijeloj teologiji povijesnu dimenziju.« Drugo, *koji je opseg i dubina stvarnosti Kristove prisutnosti u bogoštovnoj zajednici, sabranoj u njegovo ime?* To će nas dovesti — kako je umno izložio P. Rahner — do produbljenja nauke o Euharistiji, gledane ne »u sebi« nego kao središnji čin liturgije i vrhunac sakramentalnoga života. Treće, *koja je osobna odgovornost pojedinaca pred Bogom, o čemu su u*

okviru koncilske tematike o vjerskoj slobodi odlično predavali mons. John Wright i P. Courtney-Murray.

Kristova prisutnost u liturgijskoj zajednici

Kako sam uže surađivao u ovoj sekciji Kongresa, bit ću slobodan da o tom pitanju točnije izvijestim. Teologija liturgije, koja se istom počela pisati, na Kongresu je usredotočena na svoj sržni stavak, koji je koncilski utvrđen u br. 7 Konstitucije o sv. liturgiji: »Da bi se izvršilo toliko djelo, Krist je u svojoj Crkvi prisutan uvijek, a posebno u liturgijskim činima. Prisutan je u misnoj žrtvi... Prisutan je svojom moći u sakramentima... Prisutan je u svojoj riječi... Prisutan je napokon kad Crkva moli i kad pjeva...«

Dom Neunheuser OSB, iz opatije Maria Laach (gdje je djelovao veliki prorok novih vremena liturgijske obnove Dom O. Casel), iznio je u velikoj auli u čemu je bit pitanja, podsjetio na prve pokušaje rješenja i upozorio na sržnu nauku II vatic. koncila. Uvijek je postojalo u vjerskoj svijesti da Krist živi u svojim vjernicima (temeljna evanđeoska mjesta: Mt 18,20; 28,20 + Iv 12,26; 14,3; 17,24 i dr.). No ta činjenica, jasna u Evandeljima, nije se tijekom stoljeća ravnomjerno u teologiji obrađivala. U srednjem vijeku, zbog krivovjernih tendencija, teologija se bila centrirala na istraživanje središnje istine o supstancijalnoj i realnoj prisutnosti Kristovoj u presv. Euharistiji, i to — sasvim suženo — in fieri, u transupstancijaciji. Drugi vidici Kristove prisutnosti, inače usko s ovim povezani, nisu tretirani. Suvremeni biblijski, liturgijski i eklezijalni pokret ponovno je otkrio i ostale vidike i stao ih promatrati u njihovu uzajamnom odnosu i u vlastitom životnom »kontekstu« ukoliko je Euharistija sva usmjerena na Crkvu i obratno. U tom odigranje presudnu ulogu velika imena: Marmion, E. Mersch, O. Casel i dr. Koncilska je disputa pronašla načina da ustvrdi te vidike, ostavljajući daljnjem teološkom radu da ih produbi, uzajamno osvijetli i sintetički obradi. Dom Neunheuser je upozorio na problematiku daljnje spekulacije u tom pravcu.

Najveći, možemo reći, suvremeni liturgičar P. Jungmann SJ, innsbruški profesor, obradio je zašto su kroz stoljeća zaboravljeni ili smetnuti s vida ostali vidici Kristove prisutnosti u Crkvi, dok je vrlo naglašena — uvijek dakako središnja — ona euharistijska. Njegovo je predavanje pokazalo značajnu negativnost krivovjernih tendencija u Crkvi: ne samo što se nije čela neka objavljena stvarnost — što često potiče katolički studij te stvarnosti — nego se pravovjerni protuustuk često od već jednostrano usredotoči na afirmaciju samo jednog vida stvarnosti na račun cjeline. Protuarijevstvo, još u ranom srednjem vijeku, tvrdilo je jednakost Oca i Sina i Duha Svetoga: tako je izgubljen pravi osjećaj za posredništvo Isusa Krista, tako bitno za pravo vrednovanje liturgijskih stvarnosti. Koncentracija na Kristovo trpeće čovječstvo kao da je prenijelo naglasak na trpni vid otkupljenja, a ostavilo postrance njegov slavni vid u Uskrsnuću, Uzašašću, nebeskoj proslavi i poslanju Duha

Drugi vatikanski koncil oživio je s jedne strane »pashalni misterij« a s druge strane je naglasio odnos Crkve s Kristom uskrsnulim (o tom je u prvoj sekciji o Misteriju Crkve izričito govorio P. Alfaro). Gotovo bih se usudio reći da je našu eklezijalno-kristološku svijest više oblikovala apologetika povezujući sadašnju Crkvu s povijesnim Kristom prošlosti kao njezinim osnivačem, dok odsadašnju našu svijest treba da formira prvenstveno teologija spasenja, osobito liturgijska koja povezuje sadašnju Crkvu s Kristom proslavljenim kao njezinom glavom. P. Jungman je smiono ustvrdio: da se oživi u svim vidicima prisutnost Kristova u Crkvi i u svakoj njezinoj liturgijskoj zajednici, treba poći ne toliko od njegove povijesne egzistencije, preko euharistijske, nego njegove — po Uskrsnuću i Uzašašću — slavne egzistencije na nebu. To je naime njegova osnovična egzistencija, a svi drugi vidici njegove egzistencije i prisutnosti samo su njezini odrazi. Pastoralna je vrijednost tih oživjelih liturgijskih stvarnosti očita: jasnije se i stvarnije osvjetljuje dostojanstvo vjernika i njihov poziv da aktivno učestvuju u svetoj akciji jer će oni neposrednije doživjeti da su »membra Christi gloriosi« i da su pozvani da žive kao »uskrsnuli« koji su već prešli u novi svijet.

U tom kontekstu kretalo se i saopćenje koje je iznio »magister sacri Palatii« P. Ciappi OP: naš poziv i osposobljenje da budemo liturzi, bogoštovatelji, temelji se na sv. krstu. Misao o kulturalnom smislu sv. krsta prodahnjuje sve dokumente II vatikanskog koncila.

Promicatelj liturgijske pobožnosti u Francuskoj A. Martimort usredotočio se u svom saopćenju samo na jedan vid: kako je Krist stvarno prisutan u svojoj riječi. Iznio je prebogatu dokumentaciju iz otaca i starih liturgija, iz koje slijedi da se proglas Evanđelja u liturgiji uvijek dočekao kao mističan, stvaran iako nevidljiv susret sa samim Kristom Gospodinom. Taj je dodir s Kristom kroz njegovu riječ očitije obrađen s obzirom na liturgijski njezin proglas, ali nije odsutan ni u jednom susretu s Pismom. A. Martimort je usporedio dva vida Kristove prisutnosti: kroz sakramente i kroz proglas evanđelja. Zanimljivo, Koncil veli da je u sakramentima Krist prisutan »svojom moći«, a u evanđeoskom proglasu — »ipse loqitor — on sam govori«. Značajna su mjesta sv. Pavla 1 Sol 2,13 + Hebr 4,11—13 + Lk 24,32. K tome, proglas Isusove riječi u liturgiji početak je eshatološkog suda: ona traži opredjeljenje u smislu Iv 3,18 + 12,48 i dr. Riječ je Isusova zato djelotvorna, kako veli Rim 1,16: po samoj naravi su zato povezani proglas evanđelja i sakramenti.

U to se uklapa i moje saopćenje: *Trinitarni aspekti Kristove prisutnosti u kulturalnoj zajednici*. Već apriori Trojstvo se odražuje — kako je rekao glasoviti Bulgakov — u svim stvarnostima Crkve, dakle i u liturgijskom činu. Značajno je da se temeljni koncilski dokumenti — o Crkvi, o bož. Objavi, o liturgiji, o misijama, o svećeništvu — otvaraju razlaganjem kako se trojstveni misterij odražuje u stvarnostima Crkve. Crkva se pak konkretizira i očituje u svakom pojedinom kulturalnom, osobito euharistijskom sastanku i partikularnih zajednica (usp. Konstituciju o Crkvi br. 11 i 26 i dr.). Tu je uvijek Krist prisutan, u smislu

gore zapisanog br. 7 Konstitucije o liturgiji. Pita se, kako ta prisutnost Kristova implicira prisutnost Očevu i prisutnost Duha Svetoga. Za pneumatološki aspekt bitna su mjesta iz Konstitucije o liturgiji br. 5—6; o Crkvi br. 4,10,11,26; o svećeništvu br. 4 i 5; o misijama br. 4,5,15—17. Prema tim dokumentima Koncila Duh Sveti jest onaj koji nas, kako izgleda, Kristu privlači; on je sama privlačna sila kojom smo privučeni Kristu i po Kristu Ocu. On je, izgleda, onaj po kojemu imamo pristup k Ocu; on je upravo — Pristup. Duh je, konačno, onaj o kojemu — po Kristu i s Kristom, u istom Duhu Kristovu — Ocu vičemo: Abba! On je božanski oganj koji je sažgao Krista u žrtvu i koji sve Kristove, u jedinstvu sa žrtvom Kristovom, sažiže na slavu Očevu. Zato se čini da je Duh Sveti onaj sam bogoštovni zanos koji Crkvom struji kad svoga Gospodina zaziva, jer sve se to ostvaruje »snagom Duha Svetoga« (Konstitucija o liturgiji br. 6). Pod tim vidom treba svakako istražiti sav domašaj temeljnih Pavlovihih tekstova: 1 Petr 2,9 + Rim 8,15 + Ef 2,18 + Hebr 9,14. Što se pak tiče odnosa bogoštovne zajednice u Kristu prema Ocu, iz Konstitucije o liturgiji br. 36 slijedi da se u Crkvi trajno ostvaruje Pasha i Duhovi, što je konkretizirano, u vezi s Euharistijom, u Dekretu o misijama br. 15: »Ona (Crkva) kroz euharistijsku žrtvu neprestance s Kristom prelazi k Ocu«, a to se — po Konstituciji o Crkvi br. 4 — zbiva u Duhu Svetom. S tim u vezi valja upozoriti da je dosljednije govoriti: ne da je Otac prisutan u kulturalnom činu kršćanske zajednice, nego da Sin u Duhu Svetom svoju Crkvu »prezentira« Ocu, vodi u Očevo prisustvo. Liturgija — tako gledana, i ukoliko se u njoj ostvaruje naše posvećenje i ukoliko ona ostvaruje poklon Ocu — nije prvenstveno naš čin, nego akcija Božja u nama. Ukoliko je posvećenje: Otac je onaj koji nas — po Sinu u Duhu Svetom — uzima, zahvaća u djelo spasenja koje se, ovjekovječeno u Crkvi, dovršava; on nas privlači u zajedništvo sa sobom; s nama slavi savez itd. A ukoliko je liturgija djelo poklona Ocu, liturgija Crkve nije ništa drugo nego produžetak onog sinovskog odnosa zanosu kojim se Logos, u potpunom darivanju sebe u Duhu Svetom, prema Ocu odnosi; taj se zanos — u misteriju Riječi utjelovljene, za nas poništene — izražava u poslušnoj i žrtvenoj smrti, a ovjekovječen je, baš takav, u kultu Crkve (usp. Konstituciju u liturgiji br. 47).

Sintetički uvid u pitanje koje je obrađivala naša sekcija iznio je na kraju u velikoj dvorani K. Rahner. Mislim da je to bila najbolja konferencija ovog Kongresa (Holstein ga u *Etudes* zove »slavom Kongresa«). No Rahnera je nemoguće zbiti u malo riječi jer je njegovo predavanje — makar je trajalo pola sata — ionako u vrlo malo riječi zbililo mnogo misli. Možda će biti prilike da se tim predavanjem negdje поблиže bavimo. Vrijedno je ipak prenijeti njegov svršetak, da se vidi kako je i najviša teološka spekulacija — životna: »Dok tako opisujemo i slavimo Kristovu prisutnost, neka nitko ne zaboravi da ta djelotvorna Kristova prisutnost nije ograničena na specifično kulturalnu prisutnost... Crkva naime nije ovjekovječen sakrament spasenja svijeta samo propovijedanjem Evanđelja, dijeljenjem sakramenata, Euharistijom nego i po svemu onomu po čemu je sol zemlje i narodima podig-

nuti znak; dakle, po svojoj aktivnosti i trpljenju svojih udova koje se zbiva u milosti te sačinjava u neku ruku povijesnu i društvenu vidljivost te milosti. Gdje god je i na koji je god način Crkva takav sakrament, ondje i na taj način je Krist u Duhu prisutan i ta je njegova prisutnost gotovo dodirljiva. Zato se i Krist proglasio sakrivena lica prisutnim gdje god drug drugu od srca iskazuje milosrđe«. Euharistijska prisutnost Kristova u Crkvi djeluje u prisutnost ljubavi.

II. TEOLOGIJA U MISLI PAPE PAVLA VI

Zna se da Kongres dugujemo osobnim zahvatima samog Sv. Oca. On je dao poticaj da bude ostvaren suradnjom svih rimskih papinskih sveučilišnih institucija; da na njem bude što šira i raznolikija prisutnost katoličke misli (Papina brižljivost je pripomogla da se za to ostvare i ekonomski preduvjeti). Htio je da neke napetosti nađu na Kongresu nove izraze konvergentne suradnje. Tako su se oko organizacije Kongresa, zajedno s rimskim rektorima, zainteresirale i najviše papinske upravne ustanove, kao Državni sekretarijat, Kongregacija za vjersku nauku i Kongregacija za sjemeništa i univerzitetske studije. Papa je nadalje pridonio uspjehu Kongresa sa svoja dva zahvata koji podigoše čast i vrijednost, zajedno s odgovornošću, katoličke teologije: kongresiste je u auli dočekalo Papino pismo upućeno Kongresu preko prefekta Kongregacije za sjemeništa i univerzitetske studije kard. Pizzarda (na otvorenju je pismo pročitao mons. Staffa), a na kraju je, u specijalnoj audijenciji, Papa osobno održao kongresistima veliki i magistralni govor o ulozi i zadaći teologije u životu Crkve. Zbog smjerodavnosti ovih dvaju Papinih zahvata dajemo o njima iscrpniji izvještaj.

Papino pismo Kongresu

Iz samog početka Papina pisma saznajemo *kako je Kongres zamišljen i kojim ciljevima usmjeren*. Cilj mu je posvijestiti zajednici teologa Crkve koje zadaće na suvremenu teologiju postavlja i sama činjenica i učiteljski materijal Drugog vatikanskog koncila. Crkva se uputila k dijalogu sa svijetom na što širim osnovama. Tom *dijalogu Crkve sa svijetom treba da stalno prethodi unutrašnji dijalog u Crkvi*. To ozračje iskrena i napredna, ali konvergentna dijaloga u Crkvi hoće da inaugurira ovaj Kongres, da se i u teologiji očituju dvije bitne oznake Crkve: jedinstvo i katolicitet. Suvremena teologija treba da postane duboko svjesna svoje odgovornosti prema Koncilu: »Utjecajnost Koncila nije završena proglašenjem njegovih odluka. Povijest naime uči da koncilski dekreti nisu nikada dočetak nego *početak novih putova*. Potrebno je da spasonosna jedrina i duh Koncila prožme i obnovi cjelokupni život Crkve; treba da životvorna sjetva koju je Koncil u Crkvi posijao dozori do potpune zrelosti.« U tom teologiji pripada sasvim zasebna uloga. Ona treba pridonijeti da »prebogatu baštinu nauke koju je Koncil cijeloj Crkvi predao sav narod Božji zauzetom marljivošću prouči, upozna, zaposjeduje.«

No, da bi se to ostvarilo, *i samu teologiju treba da zahvati obnoviteljski program Koncila*. Zato Papa i Kongresu i postkoncilskoj teologiji postavlja temeljno načelo: cjelokupni rad teologa treba da se odvija u ozračju koje se postiglo na samom Koncilu. Papa se pojašnjava: *postkoncilaska teologija valja biti: biblijska — dijaloška — religiozna — pastoralna — teološki-antropološka — ekumenska*. Dakle, prije svega u obnovi teologije Sv. pismo treba da zauzme prvo mjesto. Svaka i cjelokupna teološka materija — kako je onih dana bio rekao mons. Garrone — treba biti, koliko je više moguće, definirana ne samo iz Pisma nego: svetopisamski.

— Što se tiče dijaloškog značaja teologije, tu se navlastito misli da »u izlaganju teološke nauke valja evanđeosku poruku primijeniti potrebama naše suvremenosti«. Teolog dakle, »*dok uvijek ostaje u stavu vjernog služenja Božjoj riječi, neka zamjećuje sve glasove, sve potrebe, sva istinska dobra naše suvremenosti koja tako hitro napreduje*«. — Zar je bilo potrebno isticati da teologija treba biti religiozna? To je u samoj naravi teologije, kako je Papa ponovno naglasio u zaključnom nagovoru kongresistima *Teolog naimе vjeruje ono što znanstveno istražuje i obrađuje: vjera je u isto vrijeme njegova subjektivna »krepost« i objekt i glavno »svjetlo« istraživanja. Teolog u Crkvi radi na poslu vjere: misli iz vjere Crkve i za vjeru Crkve, kako se onih dana izrazio naš o. Šagi-Bunić*. Taj vid teološkog nastrojenja ne spada samo u ascetiku već u temeljnu točku teološke metodologije: bez toga nema pomaka naprijed. Iz samoga toga izvija se i *pastoralni značaj teološkoga rada*: teolog, a pogotovo profesor teologije jest per eminentiam pastoralni radnik. Ta ima li neki posao u Crkvi koji ima mnogostrukije pastoralne dimenzije nego rad onih koji sudjeluju na formaciji »pastoralnog klera«? Pastoralnost teologije je još dublje fundirana, ali to razmatranje ostavljamo pozvanijem peru. — Ne treba se bojati, veli Papa, da bi teologija zbog svoje pastoralnosti izgubila na znanstvenosti, dakako ako se ta »pastoralnost« ispravno shvati. Budući da je posao teologije proučavati i svjedočiti »znanost spasenja«, ona je *antropološka*, tj. sva okrenuta prema čovjeku: »vodi računa o ljudima, o njihovim današnjim prilikama«, ali *pod teološkim vidom*, jer »čovjeka promatra ukoliko je ucijepljen u povijest spasenja«. Na to se nadovezuje i *ekumeničnost teologije*.

Papa u svom pismu ne dotiče samo pitanje obnove teologije u sebi: on postavlja *načela o novim odnosima među samim teolozima* — pojedincima, institucijama, smjerovima (školama). Zato u drugom dijelu pisma razvija drevno načelo: »*In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas*«. Dakle, jedinstvenost — sloboda — ljubav! *Jedinstvenost* među teolozima treba da dođe do izražaja time što *kao vjernici* opslužuju ono što je, i na ovom Koncilu, *učiteljski odlučeno*. Nije bezuvjetno da sve bude odlučeno činom nezabludiva učitelja. U načelu: »Što je prihvaćeno od ekumenskog sabora spada na poklad crkvenog učiteljstva i zato, u stvarima vjere i morala, predstavlja najbližu i sveobvezatnu normu od koje se teolozima u njihovu naučavanju nije slobodno udaljiti.« Papa upire prstom i na drugu mogućnost zastranjenja: ima

takvih oduševljenika Koncilom da u ime Koncila poriču vrijednost ranijim činima učiteljstva. Naprotiv, »ono što naučava II vatikanski koncil u skladu je s ranijim crkvenim učiteljstvom: na nj se nastavlja, razvija ga, dopunjuje.« Koherentnost katoličke nauke — pretkoncilske, koncilske i postkoncilske — spada među temeljne zadaće koje ima izraditi suvremena katolička teologija.

Uz jedinstvenost, koja se temelji na jednoznačnosti same riječi Božje, *Papa se zalaže za slobodu teologije*. Navodi učiteljsko mjesto iz pastoralne konstitucije »Gaudium et spes« (br. 62), po kojoj se ostavlja »i klericima i laicima sloboda istraživanja i mišljenja kao i sloboda da smjelo izraze u svojoj struci vlastito mišljenje«. Takva je *sloboda* — veli Papa — *preduvjet napretka teologije*. Sam se Koncil zauzeo za tzv. *pluralizam teološkog mišljenja* (ne dakako pluralizam dogmatskog sadržaja!) i za raznovrsnost teoloških metoda. U Dekretu o ekumenizmu se izjavljuje da mogu postojati »različite teološke metode i postupci u spoznaji božanskih stvarnosti... Stoga nikakvo čudo ako se ovaj ili onaj vid objavljenog misterija uspije zapaziti i osvijetliti bolje jednim nego drugim putem; stoga, s obzirom na različite teološke formulacije, valja prije reći da se uzajamno upotpunjuju nego da se suprotstavljaju.«

Kao što je jedinstvenosti među teolozima temelj *božanstvenost istine* kojoj služe, tako je sloboda obrazložena *ograničenošću našeg umovanja*, koje se mnogim putovima uspinje dok ne zabljesne cijela i sva istina: »Teolozi neka budu svjesni uskih granica svojih sila pa će voditi računa o tuđim mišljenjima, navlastito mišljenjima onih koje Crkva priznaje svjedocima i glavnim tumačima kršćanske nauke« (usp. Dekret o odgoju br. 10). *Načelo slobode mišljenja zahtijeva da se promiče dijalog među teolozima, školama i smjerovima*: »Onaj koji tu slobodu traži za sebe i za druge — piše Papa — nikada se odveć ne uzda u sebe, ne prezire mišljenja drugih... već u poniznosti traži dijalog s drugima, tako da svojim mišljenjima i shvaćanjima uvijek rado pretpostavlja samu istinu.« Mislim da je ovo zlatno pravilo teološke suradnje i da to spada u elementarne odlike »lika teologa«.

Vrhovno načelo teološkoga rada — »omnibus sanctum«, tj. svetinja za sve — treba biti ovo: »*Služba istini nerastavljiva je od dužnosti ljubavi*!« O tom je učiteljski i inspirirano presudio već sv. Pavao u Ef 4,15. Nerijetko se naime stavovi tako formuliraju *kao da bi se zbog istine smjelo povrijediti ljubav ili ljubavi žrtvovati istinu*. Da, nesavršeni teolozi — a koji su to savršeni? — ne uspijevaju to dvoje uvijek spajati; no samo je u spoju obojega savršenstvo teološkog rada, koje je nestvarivo bez prisuća Duha Savjetnika. Papa žali *kobne razmirice i sterilne kontroverzije* koje se rodiše *u potrazi za istinom bez ljubavi*. Ljubav naime, i samo ljubav može učiniti »da bilo koja rasprava bude plodovita; ljubav jedina stere putove k novim susretima; ljubav nuka duhove da spremno i lako prigrlje istinu«. Nije li to pape Pavla VI Pjesan »teološke« ljubavi?

Papa u svom pismu Kongresu nije bio dovršio svoje misli: on ih dalje razvija i zaključuje u osobnom nagovoru kongresistima, koje je primio u posebnu audijenciju posljednjega dana Kongresa, nakon koncelebracije u Sv. Petru. Sastanak s Papom bio je, i zbog tolikog broja učesnika, više svečan no srdačan: u doživljaju velike i odgovorne funkcije koju ima teologija u tijelu i životu Crkve. Mislim da još nitko nije o teologiji tako govorio kao papa Pavao VI, barem ne »de proposito«. Slušao sam doduše nešto srodno kada je Pio XII govorio biskupima sakupljenima za kanonizaciju Pija X i za završetak Mariološkog kongresa 1954. No, to su bili sasvim drugi naglasci, iako vrijedni i sveti: o odanosti i poslušnosti crkvenom učiteljstvu. Papa Pavao VI se udostojao govoriti o *suradnji teologa s crkvenim učiteljstvom i o zajedničkoj službi i učiteljstva i teologije — Zajednici, Crkvi*. Što se sadržaja tiče Papa je govorio magistralno, no što se načina tiče, on nas je samim nastupom učio kako se govori kolokvijalno, gotovo (ne mislim reći dogmatski!) kolegijalno a na kraju — srdačno.

*Tri odnosne stvarnosti u Crkvi:
učiteljstvo — teologija — zajednica*

Kongres se rodio iz suradnje, usmjeren je k tome da pojača i proširi suradnju, da učvrsti volju za suradnjom — rekao je Papa na početku svoga nagovora. To pitanje suradnje Papa odmah prenosi na najsvetije područje: *suradnja teologije s crkvenim učiteljstvom*. To je tema, ili ako hoćete, sržna teza Papina nagovora: »... cum brevitate rationem investigemus... officii Nostri cum vestro — u kojem je odnosu vaša služba s Našom.« Uistinu neočekivano.

Da izbjegne svaki nesporazum, Papa upozorava na neka *nezdrava strujanja u našoj suvremenosti* koja, iako neizravno, ili umanjuju ili čak niječu odnos teologije prema učiteljstvu. Ima ih koji se, pod utjecajem vremena, »odveć uzdaju u svoje sile pa odbijaju svaki auktoritet: kao da svatko u bilo kojem području znanja može ići svojim putem i urediti svoj život prema stupnju svoje spoznaje. »Ima ih koji takvu slobodu, točnije, slobodštinu protežu i na područje vjerske spoznaje pa i same teološke znanosti. Zabacuju svako pravilo izvan ili iznad subjekta, kao da je sav opseg istine unutar granica ljudskoga razuma ili kao da je istini izvor razum; kao da se ne može ustvrditi ništa određeno ili apsolutno o čemu se ne bi, napredujući, moglo doći do protivne spoznaje.« Dakako, u vezi sa svim tim, *katoličkom je teologu jasno da u Crkvi postoji — voljom božanskoga Osnivača — auktoritativno učiteljstvo, osigurano — u svom najvišem stupnju — i karizmom nezabudivosti*. Priznati i prihvatiti taj auktoritet jest stvar obrazložene vjere, poštovanja Crkvi, a spada na samu narav i pojam teologije.

Nakon toga upozorenja Papa dalje razlaže u čemu se dodiruju, u čemu se razlikuju *teologija i učiteljstvo*. *Imaju isti korijen — božansku*

»Objavu koju je Crkva djelovanjem Duha Svetoga i primila i čuva; isti im je cilj — čuvati, sve dublje pronicati, izlagati, naučavati, braniti sveti poklad Objave; prosvjetljivati život Crkve i čovječanstva božanskom Istinom i sve ljude privoditi k vječnom spasenju«. Na to nadovezujući, Papina je riječ primila poseban naglasak: »*Velika, najveća zadaća za Nas, za kolegij biskupa i za vas, sinovi i učitelji.*«

Uza svu sličnost *postoji i duboka različenost između teologije i učiteljstva* — ponajpače u pogledu službe i darova. Razlikuju se, dakle, funkcionalno i karizmatički. Učiteljstvo ima to poslanje od samog Krista, osnivača Crkve — teolozi od svojih biskupa; učiteljstvo je ovlašteno auktoritativno i autentično tumačiti Objavu — teologija je tumači s obzirom na učiteljstvo Crkve; Duh Sveti je uz učiteljstvo posebnom karizmom istine, pod određenim uvjetima sve do stupnja nezabludivosti — teolozi djeluju »non sine aliquo Divini Paracliti lumine — ne bez nekog svjetla Božanskog Savjetnika«; učiteljstvo doduše nije nad Objavom već joj služi (kako magistralno uči konstitucija »Dei verbum« br. 10), ali jest nad teologijom — teologija *učenički* prima Objavu preko auktoritativnog i autentičnog tumačenja učiteljstva a onda *suradnički* pomaže istom učiteljstvu u dubljem proučavanju, izlaganju i širenju spoznaja Objave sve do te mjere — kako uči ista konstitucija u br. 12 — »da iz prethodnih pripravnih proučavanja *sazori sud Crkve.*« Teolog će se kao vjernik dati poučiti od učitelja u Crkvi, a učitelj u Crkvi će se dati informirati od teologa. To je bilo jedno od značajnijih iskustava posljednjeg Koncila.

No, *odnos teologije nije samo dijalogalan već trijalogalan*: ne samo prema učiteljstvu nego i prema cijeloj zajednici vjernika. Čini mi se da je to u Papinu govoru još značajnije od onoga što smo dosada obrađivali: »Teologija je u određenoj mjeri *posrednica između vjere Crkve i učiteljstva.*« Teolog je dakle pozvan ne samo da proučava — recimo klasično — »odluke crkvenoga učiteljstva« nego i vjeru crkvene zajednice: »quid Spiritus dicat Ecclesiis — što Duh poručuje Crkvama« (Otkr 2,7). To je Papa sasvim posebno u čitanju naglasio. Na to je jednom bio upozorio i papa Ivan: da on samo prisluškuje što Duh govori u Crkvi da to provede. Teolog dakle, kako reče Papa, »*pozorno nastoji zapaziti 'življenu vjeru'*, tj. kako u Zajednici vjera oblikuje život, koje su istine u njoj djelotvornije, koji naglasci življi, koji se problemi neodgodivije osjećaju, kamo je usmjeruje Duh Božji.« *Teolog nije samo »pazitelj« da se ne uvuku zablude nego je i otkrivaatelj djelovanja Duha Svetoga da zasjaju istine.* U životu suvremene Crkve, pa i u teologiji, ima doduše pojava koje zabrinjuju, ali koji samo to vidi — *jednooki je teolog.* Mnogo je toga danas u Crkvi što Duh Božji djeluje: suvremeni teolog treba da ima izvježbano oko, dobar sluh da čuje što govori Duh. Zato Papa nastavlja: »Teologija treba da procijeni svojim kriterijima i prokušanom teološkom metodom tu 'življenu vjeru', njezine težnje, da ih onda usporedi s Božjom riječju, s vjernom predajom Crkve pa da predloži rješenja onih problema koji iskrsavaju u susretu vjere s iskustvom, poviješću, ljudskim razmišljanjem. Tako će teologija pružiti učiteljstvu pomoć da bude na visini svoje zadaće te posluži kao svjetlo

i vođ Crkve, dakako ne kao ono koje bi bilo nad Božjom riječju, već kao ono koje Božjoj riječi služi.«

Teologija treba učiteljstvu

Teologija Crkvi — njezinu učiteljstvu — nije potrebna »ad esse« Crkve ali je potrebna »ad melius esse«. Evo što Papa o tom govori: »Učiteljstvo dakle ima veliko olakšanje i korist od što življe teološke djelatnosti i od složne suradnje teologa s učiteljstvom. Teolozi naime pažljivim istraživanjem zapisa i usmene Objave sve više otkrivaju njezine dubine i suptilnosti glavnih i sintetičnih njezinih poruka; a budnim pažanjem i tumačenjem čitave suvremene kulture i ljudskog iskustva nastoje da saberu i riješe svu njezinu problematiku u svjetlu povijesti spasenja. Zato, učiteljstvo bi bez sumnje moglo i bez pomoći teologije sačuvati i naučavati vjeru, ali bi teško moglo postići onu cjelovitost i dubinu spoznaje koja mu je potrebna da u potpunosti izvrši svoju zadaću. Učiteljstvo je naime svjesno da je obdareno ne karizmom inspiracije nego samo prisustva (asistencije) Duha Svetoga.«

Što znači ova posljednja Papina riječ? Ona je vrlo značajna. Ističe prevažan vid istine o nezabludivosti crkvenog učiteljstva: Duh Sveti ga, doduše, čuva od zablude, ali punija i sadržajnija formulacija istine — za to se traži također i veće zalaganje, trud, produbljivanje u kojem se Učitelj i učitelji u Crkvi mogu poslužiti (osim nadnaravnim sredstvima pokore i molitve) i cijelom ekipom suradnika. Duh Sveti zapravo tako »asistira« učiteljima da ih potiče da svim sredstvima istražuju istinu Objave a onda, kad je proglašuju, čuva ih od zablude, djeluje »uvodeći u svu istinu«. Ne valja dakle odveć simplificirati nauku o nezabludivosti. I ona traži najviši angažman cijele Crkve, u čemu treba da sudjeluju i vjernici i teolozi i učitelji. *Učitelji su u Crkvi samo biskupi s papom, no oni će — veli Papa — svoje učiteljstvo izvršiti i uspješnije i potpunije, a svakako s više lakoće, ako pozovu na suradnju teologe. Zato, promicanje teologije u Crkvi i po Crkvama spada na eminentne pothvate biskupske službe, i to ponajpače s tri razloga: a) zbog formacije svećenika — b) zbog veće i djelotvornije prisutnosti znatnosti Objave u pojedinoj Crkvi — c) da biskup kao učitelj ima uvijek na raspolaganje kvalificiranu radnu ekipu u pravcu da brže, lakše, sigurnije izvrši svoju vlastitu učiteljsku misiju. Brinuti se za dovoljan broj teoloških stručnjaka — slobodnih od drugih obveza, ali obvezanih teologiji — nikada ne može biti na štetu pastoralnih obveza; naprotiv, to spada u eminentne pastoralne potrebe pojedine Crkve.*

Papa je u tom iznenađujuće jasan. S jedne strane, »teologija je posrednica koja prenosi naučavanje učiteljstva u Božji narod oblikujući mu vjeru i moral«. S druge strane, »istom u teološkom naučavanju nauka Crkve dobiva svoj organski i sistematski oblik da bi mogla odgovoriti na sva pitanja vjernika«. Nadalje, »teologija snabdijeva učiteljstvo dokazima koji opravdavaju razumnost vjerske nauke; konačno, formira samo mišljenje pastira — sve od onih najviših pa do najnižih

— pripravljaajući ih da budu učitelji vjere i morala«. Zato, »*bez teologije bi učiteljstvo ostalo bez nužnog sredstva koje pridonosi da se ostvari onaj sklad mišljenja i djelovanja koji treba da upravlja cijelom kršćanskom zajednicom da mogne misliti i živjeti po zapovijedima i pravilima Isusa Krista*«.

Duh rada u teologiji

U zajedničkom zalaganju oko progresivne izgradnje katoličke misli *teološki rad treba da ostvari tri temeljne značajke*: duh služenja — duh zajedništva — duh uzajamnosti.

Teologija je *služba u Crkvi*; teolozi su *na službu učiteljstvu i zajednici vjernika*. Zato je njihova služba bitno crkvena, bitno — pastoralna: »Zadaća se teologa ugrađuje u veliki posao Crkve — spašavati duše. Zato se veličina jednog teologa ne mjeri po tom, umije li iznositi nove ideje, nove nauke, nego po tom da li gají stalnu brižljivost da govori 'riječí života vječnoga' koje prodiru u duše, vode ih i jačaju u vjeri Isusa Krista, jedinog Spasitelja. Neka zato budu *pozorni da proučavaju probleme i pitanja koja se neposredno odnose na spasenje duša*; neka ih s učiteljstvom veže zajednička briga *da upoznaju vjernike ne sa svojim istinama nego — s Istinom, Isusom Kristom*.«

Druga značajka rada u teologiji jest *duh zajedništva*, »koji — veli Papa — spada na bit kršćanskog poziva (1 Iv 1,2—2,3), a sasvim osobito na bit dobre teološke metode.« I to *u tri pravca*: s kršćanskim narodom — sa svetom hijerarhijom — s braćom teolozima.

Teolog treba da djeluje *u duhu zajedništva s kršćanskim narodom*. Zašto? »Duh čuva božansku istinu baš u kršćanskoj zajednici kao cjelini: to ćete je lakše naći — poučava Papa — što budete više živjeli u intimnom zajedništvu s vjernim narodom *natječući se u poniznosti srca s 'malenima'* kojima nebeski Otac voli otkrivati misterije svoga bića i svojih planova.« »A budući da božansku istinu Duh u Crkvi čuva i osvjetljuje osobito posredničkim nastojanjem svetog učiteljstva, to sigurnije ćete tu istinu naći što budete *živjeli u srdačnijem zajedništvu s učiteljstvom*. Tražiti istinu daleko od učiteljstva, samovoljnim putovima, moglo bi vas izložiti da se usamite«, a to je put prema odvajanju, herezi.

Teolozi će osobito njegovati *duh međusobnog zajedništva*. Papa upućuje na *pluralizam teološke misli*, potreban i koristan, koji međutim ne smije dovesti u pitanje duh zajedništva: »Normalno je da među vama postoji različitost zanimanja, formacije, metoda i sudova. U tako teškim predmetima — daleko od općeg iskustva — kao što su teološki problemi, odmjerena različitost sudova spojiva je s jedinstvom vjere i s vjernošću naučavanju i smjernicama koje daje učiteljstvo.« Uostalom, »*iskrena i dobro pripremljena proučavanja* pridonose dostignuću potpune istine.«

Treće, potreban je *duh ljubavi, duh uzajamnog poštivanja* koji u kolegi gleda brata koji se savjesno zalaže u istoj potrazi za istinom.

Zato neka se svaki zalaže *da prije shvati nego sudi* a sve u želji, konačno, da *zajedno* uživamo punu istinu Kristovu. O tom je Papa opširnije pisao u svojoj pismenoj poruci Kongresu, a sada to sve pretvara u pravilo: »Što budete više nastojali *tražiti istinu u duhu iskrene ljubavi*, to ćete više *rasti u spoznaji Isusa Krista*, to ćete više poslužiti Crkvi.«

Na kraju Papa upozorava na *osobitost teološke metode*: »Iz prethodnih razmatranja slijedi da teološko istraživanje ima vlastitu metodologiju koja se razlikuje od one u profanim znanostima a da zato *teologija nije manje znanstvena* i manje razumska.« Pitanje znanstvenosti teologije je složeno. Ona jest znanost, ali svojevrsna — nesvodiva na neku drugu; svodiva samo, s ostalima, pod neki općenitiji pojam znanosti.

U čemu je bitna stvar? Znanostima, u užem smislu, isključivo je svjetlo razum; teologiji razum, ali ne sam za sebe, sebi prepušten: »Razum joj je istrumenat istraživanja, ali ne puka razumska inteligencija, nego — vjernika, tj. *razum vjerom osvijetljen i podržavan u istraživanju*. Teološko je mišljenje takve naravi da ima udio, analogno je misli božanskoj. Božanska misao, jer je sama u sebi jednostavna, spoznaje u sebi sve istine; njih teolog, upirući se na Objavu, otkriva postepeno i sporo. Zato, teološko mišljenje to više odgovara svojoj zadaći, to se sigurno ostvaruje što je više u *skladu s božanskom misli*. Zato piše jedan odličan teolog (A. Stolz, *Introductio in Sacram Theologiam*): »Fides necessaria est theologo magis quam acumen mentis — *vjera je teologu potrebna od oštroumlja*« — vjera u Boga Objavitelja, vjera u Crkvu koja uz prisustvo Duha Svetoga čuva nepokvarljivom Objavu, vjera u crkveno učiteljstvo koje posrednički predstavlja Isusa Krista i kao takvo tumači i razvija Objavu.«

Završavajući svoj nagovor Papa je s posebnim naglaskom — rekli smo, gotovo kolegijalno — jasno izrazio svoje veliko povjerenje u teologe pozivajući ih na što uslužniju suradnju s cijelim učiteljstvom, napose s njim samim: »Na kraju, drago Nam je što vam možemo upraviti jednu molbu: pomožite nam propovijedati i braniti katoličku istinu i davati joj svjedočanstvo. Molimo vas, **imajte** u tom bratsko srce prema Nama i prema Našoj braći u biskupstvu. Mi mnogo očekujemo od vas; vaša će pomoć olakšati i učiniti plodonosnijom službu koju Nam je, u zajednici s biskupskim kolegijem, Gospodin povjerio da vjerno čuvamo poklad katoličke istine, da javno svjedočimo svoju vjeru i da u sve većim razmjerima naviještamo ime Isusa Krista.«

III. ZAKLJUČCI KONGRESA

Mnogo je toga preostalo da se kaže čime nas je obogatio ovaj veliki internacionalni susret teologa. Vrijedno bi bilo saopćiti o čem je govorio mons. Garrone u ime Kongregacije za sjemeništa i univerzitet-ske studije kad nas je sabrao da nas uputi u najnovije korake iste Kongregacije da se zajedničkim savjetovanjem pronađu putovi reforme cjelokupne više nastave u teologiji. Značajno je bilo i završno predava-

nje kard. Florita o preusmjerenjima u teologiji. Završit ćemo s *deset zaključaka* koje je na kraju iznio efektivni predsjednik Kongresa, rektor Gregorijane, P. Dhanis. Naime, u samom radu Kongresa, ukoliko je želio slijediti rad i usmjerenja Koncila, izvila su se neka gledišta smjerodavna u sutrašnjoj teologiji.

Prvo, postkoncilska teologija treba napredovati sve više u tom da Sv. pismo kao povlašten dokument Objave postane njezina polazna i dolazna točka: od njega počinje i k njemu smjera sve teološko istraživanje. *Cilj je teologije da stalno produbljuje poruku Objave primjenjujući je problemima naše suvremenosti*, dakako pod vodstvom učiteljstva Crkve, osobito Kristova namjesnika, slijedeći staze velikih učitelja u Crkvi, osobito sv. Tome.

Drugo, teologija valja da bude *znanstvena* — dakako u svom specifičnom smislu, kao »znanost Objave« — a u isto vrijeme i *istinito religiozna i pastoralna*, okrenuta čovjeku i kao pojedincu i kao članu zajednice.

Treće, nameće se potreba produbljivanja Crkve kao Božjeg naroda, hijerarhijski strukturirana: *misterij Crkve valja izlagati u odnosu na Krista proslavljenoga*, vodeći računa o *istovremenoj dvovremenosti* Crkve — ukoliko je ona doduše u sadašnjoj povijesti, ali sva u pravcu svoje onovremenosti, na putu prema nebeskom Jeruzalemu.

Peto, ekumenska i misijska dimenzija objavljene nauke ne smije ostati na rubu teološkog istraživanja, već mora postati sveprisutna.

Šesto, čuvajući primjeren primat stvarne i supstancijalne prisutnosti Kristove u presv. Euharistiji, treba ići za sve jasnijim osvjetljenjem svih mnogostrukih vidova Kristove prisutnosti u liturgijskim zborovanjima Božjega naroda i u samom Božjem narodu kao takvom.

Sedmo, cjelokupno teološko istraživanje treba se temeljiti i na Sv. pismu i na Predaji i na učiteljstvu — zasebno uzetima i u njihovoj uzajamnoj povezanosti — prema učiteljskim smjernicama konstitucije »Dei Verbum« br. 10: »Očevidno su dakle — po premudroj Božjoj odluci — Sveta Predaja Sveto Pismo i Crkveno Učiteljstvo tako uzajamno povezani i združeni te jedno bez drugih ne može opstati, a sve zajedno — svako na svoj način — pod djelovanjem jednog Duha Svetoga uspješno pridonosi spasenju duša.«

Osmo, nauka o vjerskoj slobodi nalaže svestranije studije koji će u isto vrijeme pridonijeti i kontinuitetu i progresu katoličke nauke o tom predmetu.

Deveto, »predmet« teologije jest Bog i čovjek; teologija je naime *znanost, bolje, mudrost o Bogu začetniku spasenja*. I baš zato, ona nije i ne može — i ne smije — biti odijeljena od čovjeka i svijeta, nego je sva okrenuta i k čovjeku i k svijetu s obzirom na njihov odnos prema Bogu. Tako teologija pripravlja i omogućuje dijalog Crkve i svijeta.

Deseto, na Kongresu su teolozi ponovno doživjeli i učvrstili iskustvo koje samo po sebi nameće potrebu i želju da se ovakvi i slični sastanci — na nacionalnoj i internacionalnoj razini, s ovako prostra-

nom tematikom ili sa suženom po teološkim specijalnostima — ponove i ponavljaju, uvijek s ciljem da se prouče, osvijetle i dalje napreduju magistralna dostignuća II vatikanskog koncila.

SUMMARIUM

Theologia ancilla Ecclesiae — Praesentatur Congressus internationalis theologiae Concilii Vaticani II. In prima parte, Auctor initio suam facit animadversionem P. Congar iuxta quem hic Congressus pretiosam experientiam omnibus praebeuit quae saepius renovanda et utpote capax theologiae actuali magnum emolumentum procurare: ut theologi sese mutuo cognoscant, libere inter se problemata agitent quaerendo solutiones convergentes totius complexus quaestionum theologiarum. Finis huius Congressus fuit ut omnes theologi insimul congregati conscientiam acutam percipiant quod eis munus iniunctum est in opus deducendi fructus istius Concilii. Haec multimode illustrata sunt a Propraefecto S. Congreg. de seminariis Mons. G. Garrone. Tangit deinde Auctor magnum opus peractum ab iis qui Congressui apparando labores consecraverunt inter quos eminet, non solum quia noster est, P. Paulus Melada OFM, secretarius Consilii executivi. Enumerantur omnes e Jugoslavia, praesertim e Croatia et Slovenia ibi praesentes, circa 30, ita ut nostra »repraesentatio« relative maxima fuit. Decem themata in Congressu pertractata enumerantur ita ut praecipua attentio consecratur sectioni de praesentia Christi in communitate cultus ubi ipse relator suam fecit communicationem. — In parte altera Auctor summa diligentia enumerat praecipuas ideas directrices quas Summus Pontifex theologis, immo theologiae postconciliari dedit: de dialogo interno in Ecclesia (et inter theologos) qui praecedit dialogum Ecclesiae cum mundo; de normis renovandae theologiae sequendo ipsum spiritum et programma Concilii (theologia debet esse: biblica — dialogalis — religiosa — pastoralis — theologicoanthropologica — oecumenica); efferuntur novae relationes inter theologos et diversas scholas (unitas—libertas — caritas). Maxime ponderantur illa quae Paulus VI dixit in sua Allocutione de relatione theologiae ad Magisterium et ad Ecclesiam (theologia debet esse docilis discipula et diligentissima collaboratrix Magisterii). Extolluntur ea quae dicta sunt de spiritu totius laboris theologici: spiritus servitii — communitarietatis — mutui amoris et aestimationis. Hisce ductus Auctor applicat ad theologiam, relate ad Ecclesiam, illa quae traditio dicit de philosophia relate ad theologiam: theologia nempe est ancilla Ecclesiae (et quidem cum Magisterii tum totius corporis fidelium). Hoc est quod in primo fasciculo novae ephemeridis »Concilium« in praefatione ut idea directrix extollebatur: nempe theologiam concipiendam esse in spiritu diakoniae.